

AMERSFOORT EN OMSTREKEN

Uitgave van de Nederlandse Genealogische Vereniging Afdeling Amersfoort en Omstreken
Jaargang 6 augustus/september 1997 Nummer 3

Dagboek van een hoeve

Samenvatting van de voordracht van 28 maart 1997 door de heer J. Lagerweij

Dit keer werden wij getraakteerd op een lezing die met genealogie in engere zin weinig te maken had. Velen van ons zullen bij hun onderzoek echter gestuit zijn op voorouders die in een boerderij woonden. In dat geval is het zeker interessant de geschiedenis van deze boerderij eens nader te onderzoeken. Dat is wat de heer Lagerweij zeer uitgebreid heeft gedaan. Niet als genealoog maar uit beroeps-interesse - hij was aannemer - en als amateur-archeoloog.

De hoeve "Het Vliet" in Scherpenzeel aan de Lunterse Beek had al sinds zijn jeugd zijn interesse. In het bijzonder werd hij getroffen door een gevelsteen met het jaartal 1882. Hij was er namelijk van overtuigd dat de boerderij veel ouder was. Al in 1990 gebruikte hij een bezoek aan het Rijksarchief in Arnhem om wat gegevens van de hoeve mee te nemen al wist hij toen nog niet wat hij er mee zou gaan doen. Maar, op 14 maart gebeurde er iets dat voor hem ongekende mogelijkheden voor verder onderzoek zou bieden. Door een schoorsteenbrand brandde de boerderij volledig af. Hij kreeg toestemming om in de restanten naar aanwijzingen over de geschiedenis van de hoeve te zoeken, zolang de wederopbouw niet zou worden belemmerd. Hij begon met een bouwkundig onderzoek waarbij hij ontdekte dat er op de zolderverdieping verschillende soorten spijkers waren gebruikt. Vroeger gebruikte men vierkante spijkers; pas sinds 1880 werden ronde spijkers gebruikt. Verder zag hij dat de onderste stenen van de gevel anders waren dan de hoger gelegen stenen. Waarschijnlijk was er een korfboog boven de deeldeuren en de twee staldeuren aangebracht in plaats van de rechte latei (balk) die daarvoor boven de deuren zat. Het zou heel goed kunnen zijn dat deze vrij ingrijpende verbouwing heeft plaats gevonden in 1882, het jaar dat op de gevelsteen vermeld staat.

Na dit bouwkundig onderzoek - dat in deze samenvatting zeer verkort beschreven is - werd begonnen met een archeologisch onderzoek. Het graven leverde een ongelooflijke hoeveelheid scherven, schalen, papkommen en andere aardewerkresten op. Waarschijnlijk is er in de Gelderse Vallei nog nooit zoveel op één plek gevonden. De spreker had een uitgebreide verzameling van dit materiaal meegenomen en kon er - mede aan de hand van dia's - veel over vertellen. Ook werden er enige munten gevonden waarvan de oudste uit 1470 stamde. In het archief van het aartsbisdom van Utrecht vond hij o.a. een akte uit 1394 waarin de naam "Vliet" voorkomt. In deze akte wordt gesproken over de belasting die de huurder van de boerderij aan de bisschop moest betalen. Oude plattegronden verschaften ook veel informatie.

Waarschijnlijk dateerde de afgebrande (en inmiddels herbouwde) boerderij van 1795. Doch reeds 400 jaar eerder stond op dezelfde plek een hoeve die ongeveer dezelfde afmetingen had en ook de naam Vliet droeg.

Mede door de vele dia's was het een levendige voordracht die door de aanwezigen zeer gewaardeerd werd.

Het dorp Graft in de 17e eeuw

Samenvatting van de voordracht van 24 april 1997 door prof. dr. A.Th. van Deursen

De zeer bevredigende opkomst voor deze voordracht laat zich gemakkelijk verklaren. Als men ooit een boek van prof. Van Deursen heeft gelezen, wil men zeker ook zijn lezing niet missen.

Honderd jaar geleden ging de geschiedenis van Nederland voornamelijk over grote gebeurtenissen en mannen. Tegenwoordig krijgt de regionale en lokale geschiedenis veel meer aandacht. Het boek van E.P. de Booy over de plattelandsscholen in de provincie Utrecht is daar een goed voorbeeld van.

Natuurlijk rijst de vraag waarom nu juist de geschiedenis van het dorp Graft is onderzocht. De verklaring is heel eenvoudig. Het dorp is niet te groot en er bestaan vele en gevarieerde archiefbronnen over dit dorp.

Voor zo'n onderzoek dient men te beginnen met het gehele archief door te nemen en vooral alles te noteren dat maar enigszins van belang kan zijn. Spreker gaf een voorbeeld hoe hij later vele uren tevergeefs had besteed aan het terugvinden van een verhaal over een erfenis dat hij voor zijn boek wilde gebruiken, maar dat hij niet bij eerste lezing had genoteerd.

Behalve de weeskamerarchieven zijn ook de magistratenlijsten van groot belang voor een onderzoek.

Omdat deze lijsten een zeer groot aantal namen bevatten zijn ze eigenlijk alleen bruikbaar als er een alfabetische index van bestaat. Spreker had het geluk een aantal studenten tot zijn beschikking te hebben die hem hierbij konden helpen. Voorts noemde hij de archiefgegevens die er in Graft bestaan over veilingen. Hieruit kan men zien hoe rijk of arm iemand was aan hetgeen geveild werd maar ook door wie wat gekocht werd en wat de goederen in die tijd waard waren. Uitgebreid ging spreker in op een voorbeeld van hoe men de gegevens van twee verschillende bronnen kan combineren.

Hij noemde Pieter Jacobsz Olie en Cors Jansz Poel. De eerste kocht op een veiling een roeiboot, de tweede een paar hemden, een laken en een deken. Beide heren zouden waarschijnlijk over een zekere welstand beschikken, hetgeen alleen al geconcludeerd mag worden uit het feit dat zij in 1654 al een achternaam hadden; iets dat alleen bij de iets meer gegoede mensen voorkwam. Gelukkig is er van 1654 ook een lijst van de 1000e penning, een soort belasting die alleen geheven werd als het gouvernement extra geld nodig had. In 1654 waren we bezig de oorlog met Engeland te verliezen en zo iets kost veel geld. In de lijst van de 1000e penning komen Olie en Poel voor hetzelfde bedrag voor, maar in de magistratenlijst treffen we alleen Olie aan. Het verschil bleek te liggen in het geloof. Pieter Olie was gereformeerd, was zelfs enkele jaren diaken. Hij komt uit de notulen van de kerkeraad en andere gegevens naar voren als een man van onbesproken gedrag. Nooit vechtpartijen, dronkenschap, overspel of wat dan ook. Echt belangrijk zal hij niet geweest zijn, anders was hij ook nog wel ouderling geworden. Aanvankelijk werd gezocht naar de naam Poel bij de gegevens van de rooms-katholieke kerk maar over deze kerk bestaan pas gegevens vanaf 1670. Na lang zoeken werd het probleem opgelost. Cors Jansz Poel was lid van de doopsgezinde kerk. Doopsgezinden waren weliswaar niet uitgesloten van magistraatfuncties maar ze kregen wel aanzienlijk minder kansen.

Een tweede voorbeeld dat spreker gaf was dat van Anne Maartens Poes. Zij was winkelierster in Graft. Dat was een van de mogelijkheden voor een vrouw om iets extra's te verdienen. Een andere mogelijkheid was je huiskamer in te richten als kroeg. Dat leverde bepaald veel meer op maar kroeghoudsters stonden niet altijd erg goed aangeschreven, ook al was daar verder geen reden voor. Een ondersteuning van de diaconie, als dat nodig was, was er bijvoorbeeld nooit bij. Anne Poes kocht op de veiling een muts voor 13 stuivers en een muziekboek voor 1½ stuiver. Vooral deze laatste aankoop was heel bijzonder. In de hele geschiedenis van Graft komt nergens iets voor dat met muziek te maken had. Bij de 1000e penning werd Anne als ongehuwde vrouw aangeslagen voor het laagste bedrag, maar als men weet dat er van de 800 huishoudens er maar 180 werden aangeslagen, bewijst dat toch dat ze een zekere welstand bezat. Ze trouwt op latere leeftijd met een weduwnaar die een dochttertje uit zijn eerste huwelijk meebracht. Toen deze man overleed beloofde Anne voor de weeskamer niet alleen (zoals gebruikelijk) dat ze het kind zal voorzien van voeding, kleding enz. maar ook dat ze het zal laten school gaan om te leren lezen en schrijven. Dat kinderen op school in die tijd leerden lezen was niet uitzonderlijk, maar leren schrijven was vooral voor meisjes meestal niet weggelegd. Anne zelf kon, ondanks haar beroep van winkelierster, niet schrijven getuige het feit dat zij ondertekende met een kruisje. Het meisje stierf overigens al in 1659. Anne stierf in 1670. Er was toen niets meer over van haar redelijke welstand. Op 22 mei 1670 werden haar goederen geveild. In de lijst van te veilen goederen komen we alleen maar enige manden prullen en een mandje vodden tegen.

Zulke voorbeelden geven aan hoe ver men kan gaan met het invullen van allerlei belangrijke feiten naast alleen maar doop- en overlijdensdata, al dient natuurlijk wel vastgesteld te worden dat niet elke stad of dorp zo'n uitgebreid archief heeft en dat men er heel veel tijd in moet steken.

Uit de uitgebreide discussie die op de voordracht volgde bleek dat er voor zulke onderzoeken toch een grote belangstelling bestaat.

De weeskamerarchieven

Verslag van de lezing gehouden op dinsdag 20 mei 1997 door mevrouw A.A.Th. Dunselman-Borgers

Mevr. Dunselman is werkzaam in het Rijksarchief van Noord-Holland en het Gemeentearchief van Haarlem. Tevens geeft zij lessen in genealogie en paleografie. Dat zij een ervaren docente was konden we merken ook, want de voordracht werd boeiend en duidelijk met behulp van interessante voorbeelden uit de praktijk gebracht.

U moet de begrippen weeskamer en weeshuis wel even uit elkaar houden. Een weeshuis is een huis waar wezen verblijven. Een weeskamer is een gerechtelijk Instituut dat de belangen van de wezen - en eventueel van mensen die "onvreed" (= geestelijk onvolwaardig) zijn - behartigt, vooral hun financiële belangen. De weeskamer moest voorkomen dat familieleden na het overlijden van de vader of moeder de nagelaten bezittingen ten nadele van de kinderen zouden plunderen.

Zodra een ouder overlijdt is de andere ouder verplicht voor de weeskamer te verschijnen en op te geven wie de onmondige kinderen zijn en hun leeftijd erbij te vermelden. De weesmeesters vroegen dan "wat is het vaderlijk/ moederlijk erfdeel van deze kinderen?" Om te voorkomen dat iemand onjuiste gegevens zou verstrekken moest er een getuige bij zijn die behoorde tot de familie van de overledene. Vaak bestond het erfdeel uit een geldbedrag maar ook wel uit door vader of moeder nagelaten persoonlijke bezittingen zoals een bijbeltje of een oorijzer etc. Deze werden dan opgeborgen in een kast met vele genummerde laden. Als de wees mondig dan wel meerderjarig werd of trouwde kreeg hij/ zij het erfdeel van de weesmeesters uitgekeerd.

Dat de macht van de weesmeesters groot was blijkt wel uit het feit dat als een weduwe wilde hertrouwen, zij eerst toestemming moest vragen aan de weesmeesters.

Vaak probeerden de mensen onder het toezicht van de weesmeesters uit te komen. Dat kon als je van te voren, bv. bij het maken van een testament, of bij het sluiten van een huwelijk, een acte van seclusie (uitsluiting) liet opmaken bij de notaris. De weesmeesters legden een lijst aan van alle actes van seclusie die

door de notarissen waren opgemaakt.

Weeskamers stammen uit de periode van de Graven van Holland. De meeste wees-kamer-archieven zijn dan ook in Holland te vinden. In de andere provincies zijn slechts enkele of helemaal geen Weeskamers. Daar waren het de schout en schepenen die verantwoordelijkheid namen voor de wezen. De akten zijn dan te vinden onder de Oud-rechterlijke archieven onder allerlei namen zoals bv. het Boedelboek, of het Kalisboek (kalis = arme drommel), of de kassa der wezen, het weesboek of het uitkoopboek. Ook de naam momboirboek werd gebruikt (momboir = voogd).

Het oudste weeskamerboek dateert van 1380! Het bevindt zich in Montfoort. In de Franse tijd werden de weeskamers opgeheven. Vanaf 1811 vallen de wezen onder de vrederechter en vanaf 1838 onder de kantonrechter. Vanaf 1811 onderscheidt men wezen en halfwezen. Voor die tijd werd iedere halfwees wees genoemd.

De laatste tijd is men druk doende de weeskamerarchieven te klapperen. Ook in Amersfoort is men daarmee onlangs begonnen.

Met een paar voorbeelden werd duidelijk gemaakt dat weesmeesters zeer veel aandacht besteedden aan het opsporen en uitreiken van erfenissen die aan wezen toekwamen. Men ging dan vaak in meerdere plaatsen op zoek naar erfgenamen. Daarbij werd uitgebreid rekening en verantwoording afgelegd van de noodzakelijke reis- en verblijfkosten. Het was een zeer interessante voordracht die ons allen geboeid heeft.

De archieven van de bezettingsjaren

resumé van de voordracht op 16 juni 1997, in Soest, door de heer E.L.M. Somers uit Amsterdam

Het onderwerp van deze avond was het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD) en de archieven van de Tweede Wereldoorlog. De heer Somers is archivaris bij het RIOD in Amsterdam. Dit jaar is het RIOD verhuisd naar een geheel gerestaureerd (monumentaal grachten-)pand in Amsterdam. Het nieuwe onderkomen biedt betere condities voor het beheer van de archieven en collecties, en bezoekers kunnen vanaf nu ontvangen worden in een goed geoutilleerde studiezaal.

"Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog", door prof. dr. Lou de Jong, is het bekendste produkt van het RIOD. Van televisie is de serie "De bezetting" bekend.

Het RIOD, dat direct na de oorlog is opgericht, is in de loop der jaren uitgegroeid tot het centrum in Nederland voor de kennis en de bestudering van Nederland (inclusief Nederlands-Indië) en de Tweede Wereldoorlog. Het instituut vervult drie hoofdfuncties:

- het verzamelen, bewaren, ontsluiten en beschikbaar stellen van archieven en documentatie
- het verrichten van wetenschappelijk onderzoek, en
- het geven van informatie aan overheid en particulieren.

Tijdens deze voordracht zijn de verschillende aspecten van de activiteiten van het instituut aan de orde gekomen. De verwerking van de Tweede Wereldoorlog en de beeldvorming over deze bewogen periode zijn met de jaren veranderd. Deze zijn terug te vinden in de geschiedschrijving over deze periode, maar heeft uiteraard ook zijn weerslag gehad op het werk van het instituut.

Het instituut biedt gelegenheid aan wetenschappers en andere belangstellenden om onderzoek te verrichten. De nieuwe studiezaal heeft een open karakter. Ook voor genealogisch onderzoek kan het RIOD van betekenis zijn. Ruim 2,5 kilometer archief, tienduizenden boeken, vele periodieken, het knipselarchief, de uitgebreide fotocollectie etcetera zijn te raadplegen. Het RIOD beschikt ook over een deel van de kampadministratie van Westerbork (schaduwarchieven van de treinen naar Auschwitz of Sobibor). De bezoekers van het RIOD moeten een verklaring tekenen in verband met de privacy van levende personen. Persoonlijke belangen mogen niet geschaad worden. In enkele gevallen geldt een beperkte inzage.

Het RIOD is nu gevestigd Herengracht 380, 1016 CJ Amsterdam, en is op werkdagen geopend van 9.00 tot 17.00 uur. Een afspraak maken is niet noodzakelijk. Het kan evenwel raadzaam zijn (telefoon 020 - 5233800, telefax 020 - 5233888, E-mail info@riod.nl) uw verzoek vooraf voor te leggen. Er kan dan eventueel al wat voorwerk gedaan worden. Behalve bij het RIOD kunnen ook elders archieven over de Tweede Wereldoorlog geraadpleegd worden, bijvoorbeeld strafdossiers bij het Ministerie van Justitie, of in de archieven bij het Rode Kruis.

HOE BETROUWBAAR ZIJN HUURSOLDATEN?

In 1672 hadden Staatse troepen zich ter hoogte van Aduarderzijk opgesteld om te beletten dat Munsterse troepen het Reitdiep zouden oversteken. De Staatse troepen stonden "heimelijk in verstandhouding met den vijand". Dientengevolge reed een Munsterse officier op een schimmel stoutmoedig de Reitsdijk op, terwijl het kanonvuur gestadig bulderde.

Een boer die vroeger constabel was geweest en bij de kanonniërs der Staatsen stond, zag het vruchteloos vuren, vond dit verdacht en kreeg met veel moeite verlof zelf eens te mogen richten. Nadat het kanon was losgebrand tuimelde de officier ter aarde. De boer gaf zijn ervaring door aan de regering die de betreffende troepen liet vervangen; de verantwoordelijken werden gestraft.

(uit de Groninger Volksalmanak voor 1843)

KWARTIERSTATENBOEK HERLEVEND VERLEDEN II

KWARTIERSTAAT DE PATER

Wie (de) Pater heet en ook nog aan familieonderzoek doet, zal ongetwijfeld wel eens gevraagd worden, of hij misschien afstamt van Neeltje Pater. Bij die vraag wordt dan gedacht aan de rijke weduwe uit Broek in Waterland. Ze overleed in 1789 zonder kinderen na te laten. Nog altijd wordt er gezocht naar de rechtmatige erfgenamen ... Alleen al een oppervlakkige blik in de "Beresteyn" doet vermoeden, dat vele "Patertjes" driftig gezocht hebben.

De familie die genoemd wordt in het kwartierstatenboek Herlevend Verleden II van de afdeling Amersfoort en omstreken heet echter "De Pater" en haar wortels liggen in het Zuid-Hollandse en is zeker zo interessant. De tot dusver gevonden oudste voorvader De Pater is Cornelis (1678-1734). Hij was boer, trouwde te Jaarsveld met Meijnsje Louwel en werd begraven te Willige Langerak. Nazaten van Cornelis wonen in Schiedam, Schoonhoven en Zevender en het wekt dan ook geen verwondering dat de voorouder Jan de Pater (1775-1855), die onder nummer 16 in deze staat wordt genoemd, zilversmid van beroep is. Zijn echtgenote, die luisterde naar de naam Lydia de Munnik, (1776-1829) was eveneens zilversmid. Het valt op dat de meeste families in deze kwartierstaat wonen in en afkomstig zijn uit de regio rond Rotterdam. Een "buitenlander" in dit gezelschap is Georg Straesheyem geboren te Griedel bij Frankfort en overleden in het Brabantse Roosendaal in 1797. Hij was dragonder en later klapwaker van beroep. Hij trouwde met Elisabeth Saxer (kwartier 95), ged. Roosendaal 1757 en aldaar overleden in 1833. Zou zij de dochter van een Duitser zijn? Omdat deze kwartierstaat al bij kwartier 144 eindigt, is dat niet na te gaan. We zien dus uit naar het vervolg!

J.W.M. Sickmann

Huwelijkszaken

Een jongman die van twee zusters de jongste tot zijne levensgezellinne had verkoren, deed bij den vader aanzoek om haare hand. De vader maakte de zwaarigheid dat het gebruik was om de oudste dochter het eerst te huwelijken; maar de jongeling antwoordde hem: "Ik geloof dat gij u vergist; men brengt immers de jongste kinderen gewoonlijk het, eerst naar bed"
(uit de Groninger Voiksalmanak voor 1837)

Utrechts bezit in de periferie van Amsterdam

"Wij Ondergetekenden Pieter Borden van den Bogaard en Cornelis van den Bogaard, bouwlieden wonende in de Gemeente van het Hoogeland 3e Canton Amersfoort. Zijnde Wij Pieter Borden van den Bogaard en Cornelis van den Bogaard met en benevens Christoffel Theodorus van den Bogaard, Pieter Borden van den Bogaard en Jannetje van den Bogaard alle drie buiten beroep woonende in de gemeente van Leusden, Canton Amersfoort Numero 2; en Magdalena Johanna van den Bogaard huisvrouw van den Heer Lodewijk Christoffel Hondius, Notaris woonende te Leerdam, de eenige nagelaten Kinderen en Kleinkinderen van Thomas van den Bogaard en Jannetje Pieterse Niezen; onze Ouders beiden voor den Jaare achthienhonderd en veertien overleeden en alzo in deeze meede geïnteresseerdens. Verklaaren bij deezen te Constitueeren en magtig te maaken onze neef den Heer Pieter Borden van den Bogaard woonende in de gemelde gemeente van Leusden, Specialijk om met de Verdere geïnteresseerdens Publiek of uit de hand te verkoopen aan Zodanige Persoonen voor Zodanige prijs en onder Zodanige lasten, bedingen en voorwaarden als de geconstitueerde Voegzaam zal aandeelen:

Een Boerenbruiker genaamd Stadlicht met deszelfs Huismanswooning Koestalling Stalling voor Paarden, Hooihuis en Verdere getimmertens, Staande en geleegen In de gemeente van Slooten Zesde Kanton der Stad Amsterdam In de binnen polder van Slooten aan de Kost Verloren Wetering bij den Overtoom, getekend d1 G4 N377 N 413, met vijftien kampen Hei en Hooiland, groot drieëntwintig morgen etc.

Toelichting

Bovenstaande verklaring bevindt zich als bijlage bij een notariële acte in het Rijksarchief te Haarlem. (Notaris Jan Willaars te Nieuwer-Amstel, RAH 185/4006, acte 53, dd. 28-08-1816). De boerderij Stadzicht lag in het gebied van het huidige Amsterdamse stadsdeel "De Baarsjes" (ten noorden van het Surinameplein). Een huis Stadt en Landzicht staat aangegeven op een kaart van Jan Mol uit 1770.

